

Muinsuskaitseamet

EESTI
KUNSTIAKADEEMIA

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Eesti XX sajandi väärtusliku arhitektuuri kaitsemeetmete ja rakenduste meetodika

***„Eesti XX sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja
analüüs”***

Carolin Pihlap

Anneli Randla

„Eesti XX sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs”

Eesti XX sajandi väärtusliku arhitektuuri kaitsemeetmete ja rakenduste meetoodika.

Projekti „Eesti XX sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs” algstaadiumis määratles arhitektuuriajaloolastest koosnev juhtgrupp kriteeriumid, mille alusel jagati uuritavad objektid erinevatesse kategooriatesse.

*** Liigitus – võimalikud kaitsmise tasandid ja viisid**

Projekti raames uuritud objektid jagati juhtgrupi ettepanekul ja eksperthinnangu alusel nelja suuremasse kategooriasse:

- Kõige väärtuslikumad, mille puhul tehakse ettepanek võtta need riikliku muinsuskaitse alla;
- Arhitektuurselt väärtuslikud alad ja hoonetegrupid, mida võiks kaitsta kohalikud omavalitsused miljööväärtuslike aladena;
- Ehitised ja rajatised, mis võetakse arvele Kultuurimälestiste riikliku registri andmebaasis;
- Ehitised ja rajatised, mis dokumenteeritakse.

1. Riiklik muinsuskaitse (ehk kultuurimälestiseks tunnistamine).

Projekti raames objekte kategoriseerides oli aluseks kolm üldist väärtuskategooriat, millele kaitse alla võetav objekt peaks vastama:

- 1) ajalooline väärtus (nt spetsiifilisel eesmärgil ehitatud objekt, paikkonna ajaloolistest elamisviisidest kõnelev hoone/asum; mõne sündmuse, inimese, tegevuse või paiga ajalooa seotud objekt);
- 2) esteetiline väärtus (selle otsustamise kriteerium võib olla üsna hajuv, st kindlasti mitte ainult tipparhitektuuri positsioonilt);
- 3) kasutusväärtus (see tähendab, et hoone on kasutatav, kas alguses või uues funktsioonis)

Nende kolme põhilise kategooria alusel tehti projekti käigus edasised keerukamad valikud, kus valikuprintsiipideks olid sellised kategooriad nagu autentsus, elujõulisuse printsiip, tipparhitektuur vs massi- või argiarhitektuur jne.

Kultuurimälestiseks tunnistamist ehk riiklikku kaitset muinsuskaitseaduse alusel kaalutakse rakendada kõige olulisemate, paremas korras olevate unikaal- ja tüüpobjektide puhul, millel on (või on lihtsalt leitav) funktsioon, tähtsaimad linnaruumi lõigud jmt.

Muinsuskaitseaduse kohaselt on kõik riiklikult kaitstavad kultuurimälestised võrdsed, ent nende kaitsel on võimalik teha erinevaid leevendusi. Näiteks tüüpehitiste puhul või raskesti kaitstavate hoonete puhul võiks olla rohkem muudatusi aktsepteeritud. Tähtteoste, unikaalobjektide ja asulas olulisel kohal või identiteediloojana toimivate hoonete puhul oleks nõutav restaureeriv lähenemine.

2. Kohaliku omavalitsuse miljööväärtuslikud alad

Sii kategooriasse soovitas juhtgrupp oma ekspertarvamuse alusel suuremad alad ühetaolise väärtusliku hoonestusega, tüüpilised üksikobjektid (kooslustena), elamud.

Kohalik omavalitsus saab kehtestada nõuded miljöölal planeerimisele, ehitamisele ja rekonstrueerimisele. Võimalused on siin tunduvalt paindlikumad kui kultuurimälestiste puhul. Probleemiks on aga see, et kehtestamise protsess on pikk ja keeruline ning sageli puudub selleks ka poliitiline tahe.

3. Andmebaasis (kultuurimälestiste riiklik register) arvel olevad ehitised ja rajatised

Siia kategooriasse jaotati uuritud ehitised ja rajatised, mille muinsuskaitsealuse alusel riikliku kultuurimälestisena kaitsmine ei ole otstarbekas, kuid mis on ometi olulised XX sajandi arhitektuuri ja keskkonna teadvustamise seisukohalt. Sealt on võimalik neid huvilistel leida, kohalikele omavalitsustele teemaplaneeringute jaoks välja pakkuda jmt.

4. Dokumenteerimine

Sellesse kategooriasse paigutas juhtgrupp hooned ja rajatised, mida ei ole erinevatel põhjustel võimalik kaitse alla võtta ja säilitada, kuid mis väärksid ja vajaksid arhitektuuriajaloo seisukohalt kirjeldamist, dokumenteerimist ja inventeerimist. Seejuures lähtuti seisukohast, et väärtuslike, kuid lootusetute hoonete puhul tuleks läbi viia täisdokumenteerimine, teiste puhul inventeerimine.

Projekti raames koostati ekspertiisid 125-le üksikobjektile, lisaks nelja objektiga Klooga-Ranna keskusele ning 69 objektiga Mändjala kámpingule. Koostati 36 dokumentatsiooni, millega hólmati 170 objekti. Koostati ka neli alusuuringut, mis hólmad 658 objekti, sh on raudteejaamad loetud kompleksina – need üksikobjektideks lahutades on alusuuringutes käsitletud ühtekokku 911 üksiskobjekti.

*** Määratud kategooriate rakendamine**

Seos olemasoleva kultuurimälestiste nimekirjaga.

Uute mälestiste kaitse alla võtmine saab käia ainult paralleelselt olemasolevate mälestiste nimekirja analüüsiga, et põhjendada, miks tahetakse tunnistada mälestiseks just see konkreetne objekt ja mitte mõni teine, ning ka, miks tehakse seda just nüüd ja ei ole tehtud varem.

Olemasoleva kultuurimälestiste üsnagi pika nimekirja juures tuleb tunnistada selle kohatist lünlikkust. Põhjuseks on ühelt poolt asjaolu, et nimekirjade kujunemise ajal ei ole nende koostamise aluseks olnud valdkondlikud alusuuringud, mis oleks analüüsinud erinevate mälestiste liikide, tüüpide ja ajastute esindatust nimekrjas. Nimekrjade ebaühtlus ja kohatine (näiline) põhjendamatus muudavad muinsuskaitse ka avalikkuse jaoks kohati raskesti mõistetavaks ja selle nõudmised põhjendamatuks. Seda eriti õigusruumis, kus muinsuskaitsealuse mõistes on kõik mälestised võrdsed. Teisalt on oluline rõhutada, et nimekirjade koostamise aluseks olnud ja olevad väärtused ning muinsuskaitsealused põhimõtted on ajas muutuvad ning viimane on ka üks peamisi põhjusi, miks näiteks XX sajandi arhitektuur on hetkel kultuurimälestiste riiklikus nimekirjas vägagi tagasihoidlikult esindatud. Käesolevaks ajaks on tekkinud reaalne nõudmine ja vajadus muinsuskaitsealuste aluspõhimõtete tänapäevase sõnastamise järele, et leppida kokku riiklikult kaitstava põhimõtted, esindatus, valikukriteeriumid jms ehk vastus küsimustele, mida, milleks ja kuidas riik kaitseb.

Hetkel veel kinnitamata ja ettevalmistamisel olev „Kultuuripoliitika arengusuunad aastani 2020” näeb muinsuskaitsevaldkonna ühe prioriteedina ja valdkonna arenguks vajaliku tingimusena ette kultuuripärandi kaitse strateegia koostamist, mis sõnastaks, mida, milleks ja kuidas kaitseme. Ettevalmistamisel olev „Muinsuskaitseameti arengukava aastateks 2013-2018” nimetab esimese kahe strateegiliste eesmärgina muinsuskaitsealuste aluspõhimõtete uuendatud kokkulepet ning olemasolevate mälestiste nimekirja ajakohastamist. Selleks nähakse ette mälestiste liigi- ja väärtuspõhist kaardistamist ning kaitsekriteeriumite ja nendest lähtuvate meetodikate väljatöötamist.

Antud projekti raames tehtud töö XX sajandi väärtusliku arhitektuuri kaardistamisel on hea alus ühe konkreetse ajaperioodi mälestiste nimekirja korrastamiseks. Eesmärk: 1) kaitsealuste objektide nimekiri muutuks ühe ajastu (ja selgelt kõige enam küsitavusi ja probleeme tekitava ajastu) lõikes arusaadavaks ja põhjendatuks nii kaitsjatele, omanikele kui ka laiemale avalikkusele; 2) väheneb surve ressursidele, kui keskendutakse ainult olulisele. See eeldab selle perioodi kaitse all olevate mälestiste võrdlevat analüüsi projekti raames koostatud nimekirjadega nn maatriksina nii liikide kui maakondade lõikes. Osaliselt on projekti raames olemasolevaid mälestiste nimekirju ka käsitletud, kuid see ei ole süsteemne ja ei hõlma kõiki maakondi. Edasine analüüs peaks selgitama, kes seda konkreetselt peaks teostama, milline oleks realistlik ajakava ja maksumus ning kas selle töö tegemine tagaks ka reaalse käega katsutava tulemuse. Kas ja kui suures osas võiks see olemasolevat nimekirja nn küsitavatest objektidest puhastada. Mälestiste arvu vähendamine ei peaks olema eesmärk omaette, kuid kui nimekiri oleks selge ja põhjendatud, lihtsustaks see kaitset. Ilma olemasoleva hindamiseta ei saa ka läbi viia uute nimetuste kaitse alla võtmist.

Projekti raames mälestiseks esitatud objektide kaitse alla võtmine.

Vaatamata projekti raames tehtud ekspertiisidele ja juhtnõukogu ekspertarvamusele, tuleb arvestada võimalusega, et mitte kõik kaitse alla esitatud objektid ei pruugi mälestiseks tunnistatud saada. Viimaste aastate kohtulahendid nii muinsus- kui looduskaitse objektide kaitse alla võtmise kehtetuteks tunnistamise kohta (Tallinna Halduskohtu lahend haldusajal nr 3-11-944; Riigikohtu lahend 3-3-1-85-10) on viidanud senistele puudustele ning muutnud kaitse alla võtmise menetlusprotsessi oluliselt pikaajalisemaks ning töömahukamaks seda ettevalmistavate ametkondade jaoks. Mälestiseks tunnistamise menetlus on avaliku võimu teostamine, mis peab olema põhjendatud ja kontrollitav ning selles ei tohi olla ebavõrdset kohtlemist. Mälestiseks tunnistamise puhul on tegemist kaalutlusõiguse alusel antud haldusaktiga, mille põhjenduses tuleb märkida kaalutlused, millest haldusorgan on haldusakti andmisel lähtunud. Ka siis, kui hoonel on kultuuriväärtus, võib olla takistusi tema kultuuriväärtuseks määramisel. Hinnata tuleb kultuuriväärtuse olulisust ja avalikku huvi selle säilimiseks ning teisalt negatiivseid tagajärgi hoone omanikule, mis mälestiseks tunnistamine kaasas toob (piirangud). Mälestiseks tunnistamine võib riivata ka mõnda teist avalikku huvi nagu nt linnaplaneerimine.

Asja kultuurimälestiseks tunnistamine seab põhiseadusliku riivena hoone omanikule ulatuslikke kitsendusi mälestist või selle kaitsevööndit puudutava mistahes edaspidise tegevuse osas ja kohustusi seoses mälestise ja selle kaitsevööndiga. Kui riik soovib asja mälestiseks tunnistada, peab ta esmalt tuvastama asjal mälestise tunnused. Mõnedel juhtudel võib osutada vajalikuks täiendada projekti käigus teostatud ekspertiise, et neis oleks üheselt mõistetavalt sõnastatud mälestiseks esitatud

asjade vaieldamatud väärtused ja mälestise tunnused. See tooks paratamatult Muinsuskaitseametile kui menetlevale organile kaasa täiendava inim- ja/või rahalise ressursi kulu.

Kultuuriväärtuse säilimine on avalik huvi, selles ei ole kahtlust ja seda ei pea põhjendama. Küll aga on vaja põhjendada, kui kaalukas see avalik huvi konkreetsel juhul on. Ka lihtsa seadusreservatsiooniga põhiõiguse riive puhul (nagu omandikitsendus) on vaja alati lähtuda PS §-s 11 sätestatud proportsionaalsuse põhimõttest. Põhiseadus ei anna seadusandjale õigust määrata seadusega omanikule omandikitsendusi proportsionaalsuse põhimõtet arvestamata. Proportsionaalsuse põhimõtet on vaja kaalumiseks: põhiõiguste konkureerimise ületamiseks. Seejuures tuleb kaaluda:

- 1) meetme sobivust (kas sellise piiranguga saab üldse soovitud eesmärgi saavutada),
- 2) vajalikkust (kas ei ole teist isikut riivavat vahendit, mis tagaks siiski sama eesmärgi) ja
- 3) meetme mõõdukust (isegi kui meede on sobiv ja vajalik, ei tohi seda kohaldada, kui kahju või muu koormav tagajärg, mida isikule põhjustatakse, on tunduvalt suurem, kui meetmega saavutatavad positiivsed tulemused).

Mälestiseks tunnistamisel tuleb seega kaaluda ühelt poolt hoone kultuuriväärtust ja teiselt poolt hoone omaniku huvi ning lisaks hoone kultuuriväärtuse kaitsmise kui avaliku huviga konkureerivat avalikku huvi (nt efektiivselt linnaplaneerimiseks). Kui eksperthinnang määratleb hoone kultuurimälestiseks, siis on kahtlemata olemas avalik huvi selle kultuuriväärtuste säilimiseks, kuid ei saa kindlalt eeldada, et see huvi kaalub alati üles eraomaniku huvi oma asja vabalt vallata, kasutada ja käsutada. See tuleb menetluse käigus välja selgitada ja seda tuleb põhjendada. Põhjendustest on vaja näha huvide kaalumist ja proportsionaalsuse kontrolli.

Menetlusprotsessi käigus tuleb selgitada välja potentsiaalse mälestise omaniku huvid. Omanik tuleb ära kuulata ja hoida teda menetlusega kursis, ta peab olema menetlusse kaasatud ja ta peab soovi korral saama tutvuda kõikide asjas tähtsust omavate dokumentidega. Seejuures tuleb tähtsaimad dokumentidest (nt eksperthinnang) omanikule ka tutvumiseks saata ning tal peab olema võimalus esitada sellele oma vastuväited. See tähendab, et antud protsessi juures ei saa alahinnata aja- ja tööjõuressursi kulu. Olukorda komplitseerib see, et riik peaks lähtuma abstraktsest omanikust (sest mälestise omanik võib muutuda), kuid läbi on võimalik rääkida vaid konkreetse omanikgu tema konkreetsetest huvidest lähtuvalt.

Siinkohal tuleb eristada ka erinevate ametikohtade ülesandeid – protsessiga seotud selgitusi peaksid andma eelkõige juristid mitte arhitektuuriajaloolased. Muinsuskaitseametis on struktuuris ja komplekteeritud üks õigusnõuniku ametikoht. Ameti õigusnõunik peab tegelema kõigi Muinsuskaitseameti õiguslike toimingute ja probleemidega, sh ka nt vääriteomenetlused, Ameti esindamine kohtus jne. Paratamatult viitab see ka Muinsuskaitseameti võimekuse piiratusele, mis puudutab suuremas mahus kaitse alla võtmise asjade üheaegset menetlemist.

Eraldi vajab väljatoomist ka võrdse kohtlemise põhimõte, mis tähendab, et mälestiseks tunnistamisel peab selgitama, miks võetakse kaitse alla just see objekt ja mitte mõni teine samalaadne, mis omakorda viib tagasi küsimuseni olemasolevatest mälestiste nimekirjadest.

Mälestiseks tunnistamise haldusakti puhul on kaalutlevaks haldusorganiks kultuuriminister, kes langetab lõpliku otsuse. Kultuuriministri jaoks on eksperdiarvamus üks võimalikest tõenditest, mida asja lahendamisel hinnata koos teiste asjas esitatud tõenditega. Arvestada tuleb asjaoluga, et

kultuuriminister ei ole seotud eksperdiarvamuses toodud seisukohtadega. Minister kui otsustaja ja vastutaja saab otsustada teisiti kui eksperthinnangu järelendus. Seega tuleb silmas pidada, et antud projekti raames ekspertide ja töögrupi tehtud ettepanekuid ei pruugi jõuda soovitud tulemini (riikliku kaitseni) ja põhjusi võib selleks olla erinevaid. Huvide kaalumise ei ole selle tööühma eksperdi ülesanne, ta saab anda küsimuse vaid kultuuriväärtuse osas. Ekspertide näidatud kultuuriväärtuse suuruse ja teiselt poolt hoone omanikule põhjustatavate piirangute proportsionaalsuse kaalumise on otsust langetava haldusorgani ülesanne. See on õiguslik otsustus, mis ei kuulu arhitektuuriajaloo ekspertide valdkonda. Sel põhjusel ei ole ka võimalik kultuuriministri käskkirja põhjendustena viidata pelgalt arhitektuuriajaloolaste ekspertarvamustele.

Kultuurimälestiseks tunnistatud XX sajandi arhitektuuri objektide kaitse eripärad.

Kultuuriväärtuste kaitsele tuleb lähtuda nendest väärtustest, mida iga konkreetse hoone või objekti puhul on eksperthinnangutes oluliseks peetud. Need väärtused peaksid olema sõnastatud mälestiste puhul nende tunnustena. Siiski on selge, et mõnelauseliste tunnustega on keeruline kirjeldada kõiki väärtusi, mis hoonel või objektil võivad olla. Seetõttu on juba kaitse alla võtmisel oluline lisaks tunnuste sõnastamisele ka põhjalikum väärtuste selgitamine. Aluse selleks annavad kaitse alla võtmise ekspertiisid.

Samas tuleb arvestada sellega, et väärtused on ajas muutuvad. Rahvusvaheline praktika on näidanud, et väärtusi tuleb reeglina juurde, mitte ei jää vähemaks. Üksikobjektide kaitsele on liigutud läbi ansamblite ja alade tänaseks juba maastike kaitseni (vt nt Euroopa Nõukogu maastikukonventsiooni või UNESCO ajalooliste linnamaastike soovitus), professionaalse tipparhitektuuri teoste kõrval argiehitiste väärtustamiseni, ainelisele pärandile lisaks vaimse pärandi kaitsmiseni (nt UNESCO vaimse kultuuripärandi konventsioon). Sellest tulenevalt tuleb arvestada, et tänased kaalutusotsused ja neist tulenevad piirangud ei pruugi olla lõplikud. See võib tunduda vastuolus olevat õigustatud ootuse printsibiiga, kuid samamoodi muutuvad ka näiteks liikluseeskirjad, millega kehtestatakse avaliku huvi kaitseks täiendavaid piiranguid.

Mälestiste puhul on lisaks ajaloolistele, esteetilistele ja kasutusväärtustele olulised ka terviklikkuse ja autentsuse aspektid. Neid hinnatakse iga objekti puhul eraldi.

Terviklikkus võib avalduda nii algse kehendi ja seisundi terviklikus säilimises kui ka ajalooliselt kujunenud ladestuste terviklikkuses. 20. sajandi arhitektuuri puhul on enamasti väärtustatud seda, et hooned on säilinud valmimisjärgsel kujul ja neid on hiljem vähe muudetud (ka seetõttu, et nende valmimisest möödunud aeg ei ole eriti pikk). Sageli on alles ka hoonete sisustus suuremal määral kui varasematest perioodidest pärinevatel ehitistel (nt pole meile ühtegi algse sisustusega mõisahoonet). Lisaks võib olla säilinud ka hoone laiem kontekst – planeering, maastikukujundus, monumentaalkunst jne. Mida terviklikumalt on arhitektuur säilinud, seda suuremad on piirangud selle muutmiseks, kuid korraliku hoolduse puhul ei pruugi omanikule sellega kaasneda täiendavaid kulutusi.

Üksikutele juhtudel on väärtustatud ka ajalooliste ladestuste terviklikkust. Ennekõike puudutab see laiemaid alasid (nt tsaariaegse keskuse edasiarendus vabariigiaegseks aleviks ning ümberehitus nõukogudeaegseks kolhoosiasulaks), harvem üksikhooneid, mille puhul võrdsele väärtuslikuks on loetud nii algset kehendit kui ka hilisemaid täiendusi ja ümberehitusi. Seda juhul, kui on tegemist nii ajalooliselt kui ka esteetiliselt väärtuslike muudatustega.

Autentsuse ehk eheduse puhul on võimalik määratleda materjali, tehnoloogia, vormi, kujunduse (disaini), asukoha, ümbruse ja kasutuse (funktsiooni) autentsust. Samuti saab rääkida sotsiaalsest, vaimsest ja teaduslikust autentsusest (vt Nara dokumenti autentsusest).

Füüsiline autentsus on esmase tähtsusega, sest kannab endas ka pärandi vaimseid aspekte. Materjali autentsuse küsimus on 20. sajandi arhitektuuris enamasti lihtsam tsaari- ja eestiaegsete ehitiste puhul. Need on valdavalt traditsioonilistest ehitusmaterjalidest ja traditsioonilisel viisil ehitatud hooned, mis piisava hoolduse korral on hästi püsivad. Need materjalid on suures osas looduslikud ning ei kujuta endast ohtu inimese tervisele. Taoliste hoonete säilitamine on oluline kestliku arengu seisukohalt, sest nende korrashoid ja kasutamine on tunduvalt energiasäästvam kui asendamine uute hoonetega.

Materjali autentsus on problemaatilisem nõukogudeaegsete ehitiste ja rajatiste puhul. Valdavalt peale Teist maailmasõda kasutusele tulnud uued tööstuslikud ehitusmaterjalid on äärmiselt erineva püsivusega. Osalt on seda põhjustanud uute materjalide eksperimentaalne iseloom, osalt lihtsalt kehv kvaliteet, osade puhul ka keskkonnoahtlikkus. Vaatamata nõukogude ühiskonna spetsiifikale ei ole tegemist unikaalse probleemiga. Erinevaid lahendusi on DoCoMoMo välja töötanud juba aastaid. Kui ehitusmaterjal osutub niivõrd problemaatiliseks, et seda ei ole võimalik säilitada, tuleb kaaluda teiste autentsuse näitajate olemasolu ja rolli. Siiski tuleb iga kord teha otsus eraldi, konkreetsest mälestisest lähtuvalt.

Tehnoloogia autentsus on olulisim insenerirajatiste puhul, mille põhiline väärtus võibki seisneda konkreetse tehnilises lahenduses, sageli on see seotud ka uue esteetikaga. Siiski ei saa alahinnata tehnoloogilist autentsust traditsioonilisemategi ehitiste puhul. Käsitööoskused ja ehitustavad (ka massehitus) moodustavad samuti osa 20. sajandi pärandist. Kuid siingi puutub kokku kohati väga kehva tööga, misjuhul tuleb taas kaaluda teisi autentsuse aspekte.

Vormi ja kujunduse (disaini) autentsus väljenduvad hoone materjalis ja tehnoloogias. Kuid on olukordi, kus arhitektuurne idee ja selle vorm võib olla olulisemgi materiaalse teostuse kvaliteedist (nt tipparhitektide looming või uued ehitiste tüübid). Kui materjali seisund seda ei võimalda, võib tulla kõne alla ka selle (osaline või täielik) asendamine nii, et vorm ja kujundus säiliks. Tegemist on äärmusliku meetmega ning kindlasti ei tohiks soodustada mälestiste asendamist koopiatega, kuid iseäranis nõukogudeaegsete hoonete puhul võib see osutada ainsaks võimaluseks seda arhitektuuri üldse säilitada.

Asukoha ja ümbruse ehk laiema keskkonna autentsus eeldab hoonete käsitlemist nende tekke- ja kujunenud keskkonnas. Praktikas tähendab see kaitsevööndite läbimõeldud reguleerimist, mitte vaid mälestise vaadeldavuse seisukohast.

Seoses Eesti 20. sajandi poliitilise, sotsiaalse ja majadusliku arengu katkestustega ning ühiskonna üldise, varasemast palju kiirema muutumisega on paljude hoonete algne funktsioon kadunud. Seda enam tuleks väärtustada kasutuse autentsust seal, kus see on säilinud (nt haldushooned, koolid, elamud jmt) ja soodustada selle jätkumist. Nende hoonete puhul, mis ei ole enam algse kasutuses ja mille funktsiooni ei ole võimalik taastada, tuleb otsida uusi kasutusi, mis võimalikult vähe muudaksid olemasolevat substantsi. Üksikute juhitudel on võimalikud ka ulatuslikumad funktsioonist tulenevad muudatused, kuid nende puhul tuleb põhjalikult kaaluda saavutatava tulemuse ja mälestise väärtusi

kahandavate tegurite mõju. Siiski on 20. sajandi pärand palju kergemini kohandatav tänapäevastele nõuetele kui varasem pärand.

Kohalike omavalitsuste miljööväärtuslikud alad ning andmebaasis arvel olevad ehitised ja rajatised.

Nii kohalikule omavalitsusele miljööväärtuslikuks kuulutamiseks määratletud kui ka andmebaasis (Kultuurimälestiste riiklikus registris) nn arvel olevateks määratud objektide puhul on tegemist suurepärase töövahendiga ennekõike nii Muinsuskaitseameti ja kohalike omavalitsuste kui ka laiemal avalikkuse jaoks, kuivõrd kultuurimälestiste riiklik register on avaliku tasandi kasutajale kättesaadav. Ka kõik nn kaitse alla esitatud asjad on kuni riikliku kaitse reaalse rakendumiseni kantud kultuurimälestiste riikliku registri juurde loodud XX sajandi arhitektuuri andmebaasi.

Oluline on märkida, et kultuurimälestiste riiklikus registris puudub kõigil teistel objektidel peale alaliselt ja ajutiselt riikliku kaitse all olevate kultuurimälestiste õiguslik staatus. See tähendab, et nendes nn „arvel“ nimekirjades olevate asjade puhul puudub nii riigil, kohalikul omavalitsusel kui ka omanikul kohustus neid kuidagi kaitsta või nendega erinevate tasandite planeeringutes arvestada. Küll aga annab see kõigil eelpool nimetatud tasanditel väga hea võimaluse antud projekti raames ekspertide tehtud tööle ja hinnangule tuginedes määratleda nimekirja kantud objektid eraldi staatusega erineva tasandi planeeringutes ja väärtustada nii paremini kohaliku arhitektuuripärandit.

Et nii miljööaladeks esitatud kui ka „arvele võetud“ objektid saaksid ka reaalse kohaliku tasandi kaitse, tuleb Muinsuskaitseametil aktiivselt neid nimekirju ja nende objektide (kohaliku tasandi) kaitse vajalikkust ja põhjendatust kohalikele omavalitsustele tutvustada ning selgitada. Selleks on Muinsuskaitseametil kaks peamist võimalust: jälgida nende objektide kajastatust kooskõlastamiseks toodud planeeringutes ja juba ennetavalt aktiivselt soovitades neid objekte järgnevates planeeringutes eristaatusega kajastada. Et nimetatud selgitustöö oleks mõjusam ja tõhusam, tuleks kasuks eelnev ametipoolsete soovitude, kas ja kuidas neid objekte kaitsta, väljatöötamine. Teabepäevad kohalikes omavalitsustes ning täiendav infomaterjal nende nimekirjade väärtuse ning kaitse vajalikkuse, võimalikkuse ja viiside kohta annaks lisaväärtuse, mis hõlbustaks eesmägi – et need objektid saaksid kohalikul tasandil kaitstud – saavutamist.

Ka kohaliku kaitse rakendamise puhul tuleb arvestada eelpool mälestiseks esitatud asjade juures käsitletud kaalutusotsuse menetlusprotsessiga, ehkki see on seda lihtsam, mida vähem piiranguid seadev on kaitse.

* Vajalikud tegevused

Et läbiviidud programmi raames väljaselgitatud Eesti XX sajandi väärtuslik arhitektuur saaks ka realselt väärtustatud ja kaitstud, peab nüüd alles tegelik töö väärtustamiseks ja kaitse tagamiseks algama. Et programmi juhtivate ekspertide poolt välja pakutud kategooriad tagaksid objektide säilimise soovitud kujul, tuleb nüüd välja töötada konkreetsete meetmed selle saavutamiseks.

Jättes kõrvale riikliku kaitse alla esitatud nimekirja kaitse alla võtmise menetluse, mis on Muinsuskaitseaduse ja põhimääruse järgi üks Muinsuskaitseameti põhiülesannetest, tuleb ülejäänud programmis käsitletud objektide ja kategooriate puhul kaitse tagamiseks võtta ette tegevusi, mis otseselt ei ole praegu ühegi ametkonna tööülesanne.

Ennekõike tuleb teha laiaulatuslikku teavitustööd läbiviidud projekti tulemuste ja soovitatavate lõppeesmärkide tutvustamiseks. Sisuliselt on projekti raames ainsa teavitustegevusena läbi viidud teabepäevad maakondades, mis olid suunatud ennekõike kohalikele omavalitsustele. Vajalik oleks ka projekti printsiipide (kontseptsiooni) ja tehtud järelduste laiem tutvustus ajakirjanduses, spetsiaalselt koostatud infomaterjalides ja õppepäevadel. Eraldi tuleks tutvustada arhitektuuritüüpe ja konkreetseid hooneid ja planeeringuid artiklisarjades ning õppepäevadel omanikele, koolidele ja omavalitsustele.

Kuivõrd just nõukogudeperioodil ehitatud objektide puhul on tihti toonase kehva materjali- ja ehituskvaliteedi tõttu erisusi nende kaitstes võrreldes enamike teiste mälestistega, on otstarbekas töötada välja eraldi infomaterjalid omanikele ja kohalikele omavalitsustele, mis käsitleksid materjalide ja vormi autentsuse küsimust nende objektide puhul ning jagaksid konkreetseid hooldusnõuandeid.

Kuivõrd Muinsuskaitseameti seadusest tulenevad kohustused on ennekõike seotud riikliku kaitse all olevate mälestistega, siis tuleb arvestada asjaoluga, et nimetatud teabepäevade ja infomaterjalide väljatöötamiseks ja –andmiseks vajalikud vahendid saavad olemasolevate eelarvevahendite hulgast tulla ainult kultuurimälestistele suunatud vahendite arvelt. Arvestades eelpool mainitud asjaolu, et esialgu kajastuvad programmi kõik ettepanekud nimekirjadena vaid selleks loodud XX sajandi andmebaasis ja „arvele võetud” asjadel puudub hetkel juriidiline staatus, võib neile suunatud riigieelarvelisi vahendeid rangelt seaduslikkuse seisukohast vaadatult käsitleda ka kui ebaotstarbeliselt kasutatuid.

Peamiselt sel põhjusel tuleks pärast vajalike vahendite analüüsi teostamist kaaluda antud projekti jätkuprogrammi või eraldi projekti raames antud programmi tõhusa reaalse ellurakendamise toetamiseks taotleda lisavahendeid ennekõike nimetatud teavitustegevuse ja infomaterjalide väljatöötamise jaoks. Samuti tuleb arvestada täiendavate ressursside vajadusega, mis puudutab projekti raames nn neljandasse kategooriasse paigutatud ehk dokumenteerimisele suunatud objekte – projekti raames dokumenteerimata jäänud hoonete ja rajatiste dokumenteerimiseks ei ole Muinsuskaitseametil vajalikke ressursse.

Jätkuprogrammi või eraldi projekti taotlemisele peab eelnema täiendav plaanitavate tegevuste, nende kulude ja mõjude analüüs.